

Essay

Borgernes holdninger til ytringsfrihed

Af Rune Stubager, professor,
Institut for Statskundskab, Aarhus Universitet

Magtudredningen 2.0

Ytringsfrihed – forstået som borgernes mulighed for frit at give udtryk for deres opfattelser i skrift, tale eller på anden vis – anses ofte for én af demokratiets grundpiller og er derfor et oplagt emne for Magtudredningen 2.0 at beskæftige sig med. Siden den første magtudredning har diskussioner om ytringsfrihed endvidere fået større opmærksomhed i den offentlige debat, og en række sager (fx Muhamedsagen) og love (fx Koranloven) har i perioder skabt endog meget stor diskussion om ytringsfriheden og dens rammer. Også i det lys er det interessant for Magtudredningen 2.0 at forholde sig til borgernes holdninger til ytringsfrihed.

Man peger her normalt på tre grunde til, at ytringsfriheden er vigtig. For det første er ytringsfrihed en fundamental forudsætning for individets udvikling til et frit og selvstændigt menneske. Det er kun gennem den frie udveksling af synspunkter mv., at mennesker er i stand til at danne sig en egen holdning og reflektere og handle selvstændigt. For det andet er der hensynet til sandheden. Uden mulighed for frit at give udtryk for holdninger og opfattelser, bliver befolkningen hæmmet i processen mod at opnå indsigt i og viden om verden omkring sig. Det, man i dag tror, er sandt (eller moralsk rigtigt), kan i morgen vise sig ikke at være det, og for at kunne finde ud af det, er der brug for retten til at tale frit. For det tredje er ytringsfriheden helt central for demokratiet. Uden muligheden for frit at give sin mening til kende – og høre, hvad andre har at sige – kan demokratiet ikke fungere. Nogle peger også på et fjerde hensyn, nemlig at ytringsfriheden ruste borgerne til at leve i mangfoldige samfund, hvor spændinger af religiøs, kulturel og etnisk karakter skal håndteres fredeligt. Argumentet lyder her, at når man løbende bliver konfronteret med forskellige synspunkter, bliver man også bedre til at erkende og tolerere, at man lever i et samfund, hvor der eksisterer mange forskellige holdninger.

Vigtig som ytringsfriheden dermed er i et demokrati som det danske, findes der jo også andre vigtige værdier i et samfund – fx hensyn til privatlivets fred, at folk ikke udsættes for trusler, at samfundsgrupper ikke sættes unødigt op mod hinanden, eller at fremmede magter ikke får indsigt i statshemmeligheder. Ytringsfriheden er derfor begrænset i en række sammenhænge fx af regler om tavshedspligt, injurier og af den såkaldte racismeparagraf (Straffelovens §266b). I et demokratisk samfund er balancen mellem ytringsfriheden og andre værdier løbende til forhandling, og vi har over de

senere år set en udvikling mod flere begrænsninger i ytringsfriheden, senest med den såkaldte koranlov, der forbyder skænding af anerkendte trossamfunds hellige tekster. Denne udvikling rejser spørgsmålet om, hvad befolkningen, der jo har valgt de politikere, der har vedtaget begrænsningerne i ytringsfriheden, mener om ytringsfrihed. Hvor vigtig er ytringsfriheden for vælgerne, og hvordan afvejer de den i forhold til andre værdier? Den seneste større afdækning af disse spørgsmål er Ytringsfrihedskommissionens undersøgelse (Justitsministeriet 2020) gennemført i 2019, som danner grundlag for nedenstående gennemgang (samlet N = 4.483, svarprocent = 39, undersøgelsen er repræsentativ for befolkningen i aldersgruppen 16-74 år).

Stor overordnet støtte – men ikke hvis det går ud over nogen...

Overordnet finder befolkningen ytringsfrihed meget vigtig. Således scorer ytringsfrihed 9,15 på en skala fra 0 til 10, hvor 0 er 'slet ikke vigtig', og 10 er 'meget vigtig'. Det placerer den på top-tre over vigtige værdier i den såkaldte Danmarkskanon. Men man skal ikke kradse ret meget i overfladen, før der viser sig et noget andet billede. Undersøgelsen spurgte således, om deltagerne var enige eller uenige i, at almindelige borgere skal kunne udtale sig, som de vil, selv om det kan såre eller krænke andre mennesker. Kun 51% af borgerne er helt eller nærmest enige i udsagnet, selv om det at 'såre eller krænke andre' kan synes som en mindre ting, når man sætter det i forhold til de tungtvejende grunde til at have ytringsfrihed. Sætter man ytringsfriheden op over for et tungere samfundshensyn ved at spørge til, hvor enige eller uenige deltagerne er i, at almindelige borgere skal kunne udtale sig, som de vil, selvom det kan true sammenholdet i det danske samfund, er det kun 40%, der bakker op om ytringsfriheden. Er modhensynet statens sikkerhed, er det kun 22%, der støtter en uindskrænket ytringsfrihed.

Nu kan der selvfølgelig være forskellige opfattelser af, hvad det vil sige at 'såre eller krænke' eller 'true sammenholdet' i samfundet. Nogle forestiller sig måske ganske vidtgående krænkelser eller trusler mod sammenholdet, som de så svarer ud fra. Undersøgelsen rummer dog også en række mere konkrete spørgsmål, hvor der er mindre plads til forskellige fortolkninger. Således spørges der bl.a., hvor enige eller uenige deltagerne var i, at det bør være ulovligt at argumentere for indførelsen af sharia-lov i Danmark. Emnet blev valgt, fordi diskussionen om islams rolle i det danske

samfund er én af de mest intense og kontroversielle i nyere tid og derfor kunne bruges til at afprøve, i hvilket omfang befolkningen er villig til at tolerere et for de fleste borgere meget fremmed synspunkt, nemlig ønsket om indførelsen af sharia-lov. Svarene viste, at 61% mener, at det bør være ulovligt at argumentere for indførelsen af sharia-lov. Et klart flertal af befolkningen støtter således ikke retten til at argumentere for et fuldt lovligt – om end kontroversielt og vidtrækkende – synspunkt om samfundets indretning.

... og ikke for både Loke og Thor

Der ses tilsvarende tendenser til at ønske at begrænse kontroversielle ytringer i en anden del af undersøgelsen, hvor der spørges til forskellige gruppers ret til at ytre sig kritisk om andre grupper i den offentlige debat. Specifikt er der spurgt til, om grupper som repræsentanter for den yderste venstre- eller højrefløj, kristne, rockere, muslimer, nynazister eller islamiske fundamentalister, der argumenterer for indførelse af sharia-lov i Danmark, må have lov til at ytre sig kritisk om en række andre grupper som fx kristne, jøder, muslimer eller homoseksuelle. Mønsteret, der tegner sig på tværs af de mange kombinationer af grupper, der kan ytre sig om andre grupper, viser ret klart, at befolkningen er særligt skeptiske over for nynazisters og islamisters ret til at ytre sig. Det gælder stort set uanset, hvem de måtte ytre sig om. For disse grupper er der således mellem 44 og 59% af befolkningen, der mener, at de ikke bør have lov til at kritisere de nævnte grupper i den offentlige debat. Kontroversielle grupper, som både nynazister og islamister må siges at være, bør altså ifølge ca. halvdelen af befolkningen ikke have samme ret til at deltage i debatten som andre borgere. Andelen, der ikke ønsker at nynazister og islamiske fundamentalister ytrer sig i den offentlige debat, er i øvrigt stort set på linje med svarene i en tilsvarende undersøgelse fra 2006 (se Petersen et al. 2007). Til sammenligning er der sket et fald i andelen, der vil begrænse ytringsfriheden for rockere og muslimer.

Vold og trusler

De senere årtier har budt på adskillige voldelige angreb på ytringsfriheden både i form af egentlige terrorangreb og forsøg derpå og i form af voldelige indgreb over for lovlige demonstrationer samt trusler – herunder på livet – over for enkeltpersoner. Undersøgelsen forsøgte derfor at afdække befolkningens holdninger også til denne dimension. Givet emnets sensitive natur, kan undersøgelsens svar ikke ses som fuldt

dækkende, idet folk måske ikke vil indrømme at acceptere vold og trusler, men man kan alligevel få en vis indikation af omfanget af en sådan accept. Der er således 13% af deltagerne, der enten ikke ved, hvad de skal svare, eller mener, at det bør være lovligt åbent at skrive til en moddebattør på Facebook: 'Jeg kommer og nakker dig, og jeg ved, hvor du bor.' 13% af befolkningen vil altså ikke afvise brugen af sådanne direkte trusler. Trusler er alvorlige i ytringsfrihedssammenhængen, fordi de virker. Det ses således i undersøgelsen, at mellem 8 og 10% af befolkningen har afholdt sig fra at ytre sig på sociale medier eller i traditionelle massemedier på grund af risikoen for trusler om vold.

Holdningsforskelle mellem grupper i samfundet

Undersøgelsen belyser også holdningsforskelle på tværs af forskellige grupper i samfundet. Én gruppe, der ofte får opmærksomhed, er de unge. Spørgsmålet er, om den yngste generation bakker mindre op om ytringsfriheden, fx for ikke at krænke andre, hvilket man undertiden kan få indtryk af i debatten om såkaldt 'identitetspolitiske' spørgsmål (se fx Stubager, Hjorth og Shamshiri-Petersen 2024). Der ses dog i undersøgelsen ingen tendens til, at de unges svar afviger fra den øvrige befolknings og slet ikke i mere restriktiv retning. Tilsvarende ses der ingen eller kun meget svage forskelle på tværs af indkomst og uddannelse.

Derimod viser undersøgelsen betydelige forskelle, når man sammenligner den brede befolkning med personer med oprindelse i muslimske lande. I undersøgelsen er der inddraget ekstra mange besvarelser fra borgere, der enten selv er indvandret fra eller er født af indvandrere fra seks forskellige lande: Vietnam, Sri Lanka, Libanon, Pakistan, Tyrkiet og Somalia. Landene blev udvalgt, fordi borgere med rødder i de lande udgør de største indvandrergrupper fra hhv. ikke-muslimske (Vietnam og Sri Lanka) og muslimske eller muslimsk dominerede (de fire øvrige) lande. Resultaterne er klare: Mens indvandrere og efterkommere fra Vietnam og Sri Lanka gennemgående ligger på niveau med den samlede befolkning, udtrykker indvandrere og efterkommere fra de fire muslimske lande typisk en lavere støtte til ytringsfriheden. På spørgsmålene om, hvorvidt almindelige borgere skal kunne sige, hvad de vil, selv om det krænker eller sårer andre eller truer sammenholdet i samfundet, er det kun 23 henholdsvis 18% med rod i muslimske lande, der er enige, sammenlignet med 51 henholdsvis 40% i den

samlede befolkning. Hele 76% af gruppen støtter op om et forbud mod at kritisere islam. 59% af gruppen ønsker i øvrigt et forbud mod at argumentere for indførelsen af sharia-lov. Også på spørgsmålet om, hvorvidt det bør være ulovligt at true en moddebattør med at 'nakke' vedkommende, er der forskel. Kun 73% af deltagerne med rod i muslimske lande mener, at en sådan trussel bør være ulovlig. Det er klart mindre end den samlede befolknings 87% (jf. ovenfor).

Det er vigtigt at nævne, at man ikke ud fra undersøgelsen kan sige noget om grundene til den lavere tilslutning fra deltagere med rod i muslimske lande. Analyserne tager højde for en række faktorer som fx alder, uddannelse og indkomst, så det er altså ikke disse ting, der påvirker resultaterne. Årsagen ligger heller ikke i selve det at have indvandrerbaggrund eller at tilhøre en minoritet, idet indvandrergrupperne fra de ikke-muslimske lande ligger på niveau med den samlede befolkning. Man kan derimod ikke umiddelbart sige, om forskellene skyldes særlige kulturelle eller religiøse forhold, eller om grunden fx skal søges i, at muslimer er særligt udsatte for en hård tone i udlændingebatten. Eller om det er helt andre ting, der er på spil. Men undersøgelsen viser altså, at visse grupper i samfundet ikke bakker lige så meget op om ytringsfriheden som andre grupper.

Det samlede billede – og det vi ikke ved

Samlet set viser undersøgelsen, at nok vægter befolkningen ytringsfriheden højt, men store dele af befolkningen er også villige til at give andre hensyn forrang for ytringsfriheden og dermed indskrænke borgernes – evt. særlige grupper af borgeres – ret til at give udtryk for deres holdninger mv. Forskning (Petersen et al. 2007; 2011) viser yderligere, at borgernes holdninger er påvirkelige af modargumenter både i retning af mere og mindre ytringsfrihed. Man kan på denne baggrund konkludere, at ytringsfriheden for store dele af befolkningen så at sige er til forhandling, og at det for visse ytringer og/eller ytrende grupper ikke er i befolkningsflertallet, at man finder garanten for ytringsfriheden – snarere tværtimod.

I et ytringsfrihedsperspektiv (jf. de fire grunde til ytringsfrihed) er undersøgelsens resultater dermed udfordrende. Ytringsfriheden er således af betragteligt mindre betydning, hvis den kun gælder for de ytringer, man godt selv kan lide og/eller finder

moralsk passende. Hvis ytringsfriheden skal have reel værdi, skal den også gælde, når ytringerne støder, chokerer eller forstyrrer – eller kommer fra grupper, som måske ikke selv ville være parat til at respektere ytringsfriheden, hvis de fik magt, som de har agt. I en fremtid med en voksende andel af borgere med oprindelse udenfor Danmark, herunder i muslimske lande, tilføjer den markant lavere støtte til ytringsfriheden blandt sådanne grupper et yderligere lag af udfordring.

Hvor vi således bl.a. gennem Ytringsfrihedskommissionens undersøgelse har et udmærket overblik over befolkningens holdninger og disses påvirkelighed, knytter der sig større spørgsmål til den fremtidige udvikling af dels holdningerne og dels lovgivningen. Mens det på den ene side er givet, at vi ikke kan vide, hvordan fremtiden vil forme sig, gør netop den afdækkede fleksibilitet i holdningerne til ytringsfriheden på den anden side, at udviklingen er endnu mere uforudsigelig. På denne baggrund vil særligt undersøgelser af (folketings-)politikeres holdninger til vægtningen af ytringsfrihed overfor andre hensyn være nyttige for Magtudredningen 2.0 for at kunne give indsigt i, hvor grænserne for ytringsfriheden i fremtiden vil kunne blive trukket – for hvor 'sikker' ytringsfriheden reelt er i Danmark. I kombination hermed vil en løbende afdækning af befolkningens holdninger være nyttig for at kunne følge udviklingen deri. Yderligere ville ny forskning kunne afdække, hvordan befolkningens støtte til ytringsfriheden kan øges med henblik på at udbrede og grundfæste forståelsen for ytringsfrihedens natur (at man netop skal acceptere ytringer, man ikke bryder sig om) og demokratiske betydning, herunder i krisesituationer.

Litteratur

- Bernstein, N., B. Due, J.E. Rytter, R. Stubager, J. Nielsen, J. Christoffersen, F. Rose, J. Mchangama, V. Klarup, V. Borberg & A. Libak 2020. Ytringsfriheden i Danmark er udfordret, *Politiken*, (2.-5.-2020).
- Justitsministeriet 2020. *Ytringsfrihed i Danmark. En undersøgelse af danskernes holdninger til og oplevelser med ytringsfrihed*. København: Justitsministeriet.
- Petersen, M.B., R. Slothuus, R. Stubager & L. Togeby 2011. Freedom for All? The Strength and Limits of Political Tolerance, *British Journal of Political Science*, (41):3, 581-597.
- Petersen, M.B., R. Slothuus, R. Stubager & L. Togeby 2007. Frihed for Loke såvel som for Thor?, *Politica*, (39):1, 49-66.
- Sniderman, P.M., M.B. Petersen, R. Slothuus & R. Stubager 2014. *Paradoxes of Liberal Democracy: Islam, Western Europe and the Danish Cartoon Crisis*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Stubager, R., F. Hjorth & D. Shamshiri-Petersen 2024. 'Wokeisme' og identitetspolitiske holdninger. pp. 371-392 I: K.M. Hansen & R. Stubager (red.), *Partiledernes kamp om midten - Folketingsvalget 2022*. København: DJØF-Forlag.
- Ytringsfrihedskommissionen 2020. *Ytringsfrihedens rammer og vilkår i Danmark. Betænkning nr. 1573*. København: Justitsministeriet.

Magtudredningen 2.0: Essay-serien

En central del af Magtudredningen 2.0 er en bred inddragelse af forskere, hvis forskning kredser om et eller flere af magtudredningens temaer. Som led i projektet blev der i foråret 2024 afholdt 15 forskerworkshops, hvor oplægsholdere efterfølgende blev inviteret til at omarbejde deres oplæg til et essay. Essay-serien er forfatternes perspektiver på centrale tematikker for en dansk magtudredning og har forfatterne som afsender.

Dette essays er en del af tema 12 i Magtudredningen 2.0's forskningsplan: Hvilken rolle spiller værdipolitiske konfliktlinjer som f.eks. religion, klima, ytringsfrihed og identitetspolitik i den offentlige debat?

En række politiske temaer har stået centralt på den politiske dagsorden siden den første magtudredning blandt andet baseret på aktiv mobilisering blandt borgergrupper. Dette tema fokuserer på emner som religion, klima, ytringsfrihed, seksualitet og identitetspolitik. Temaet vil undersøge, hvordan det politiske system og samfundsinstitutioner håndterer disse tematikker og den potentielle polarisering, de kan forårsage i offentlig debat. Temaet vil i særlig grad interessere sig for borgernes oplevelse af magt og afmagt i forhold til de nævnte temaer.

ⁱ Teksten udgør for store deles vedkommende en omarbejdning af Bernstein et al. 2020. Ansvar for fremstillingen her påhviler udelukkende forfatteren. Forfatteren var 2018-2020 medlem af den af Folketinget nedsatte Ytringsfrihedskommission. For en mere omfattende gennemgang af ytringsfriheden og dens vilkår i Danmark, se kommissionens betænkning (Ytringsfrihedskommissionen 2020). Se i øvrigt Petersen et al. 2007; 2011 og Sniderman et al. 2014 for forskningsbidrag vedr. befolkningens holdninger til ytringsfrihed i Danmark.